

*Равнопоставеността на
половете при социално-
икономическото развитие*

*чрез равнопоставеност пред
закона, в разпределението на
ресурсите и гласността*

Резюме

СВЕТОВНА БАНКА 2000

Авторски колектив

Автори на този изследователски доклад са Елизабет М. Кинг и Андрю Д. Мейсън. Другите членове на колектива – Анания Басу, Тай Луи Тан, Клаудио Е. Монтенигро и Виохг Уанг събраха и анализираха данните, подготвиха таблиците и графиките, съставиха много от каретата и приложенията и проведеха основните изследвания. Бранко Йованович, Кристина Естрада и Оуен Хаага дадоха своята подкрепа за провеждане на изследването. Докладът беше съставен под ръководството на Карен О. Мейсън и Лин Скуайър.

Административно тази инициатива беше подкрепена от Джейн Яуни и Ана Мари Мараньон, с помощта на Поли Мийнс и Даун Балантайн. Своя принос дадоха много други сътрудници от Изследователската група по развитието и Групата по равнопоставеността и развитието: Сюзан Разас помогна при електронното обсъждане на проектодоклада; Кайоко Шибата и Кингуа Жао осигуриха техническата помощ; Лилиана Лонго и Патриша Сейдер контролираха бюджета и договорите; Брюс Рос-Ларсън, Мета дьо Кокромон, Моли Ломан и Алисън Смит от Communications Development Incorporated редактираха отделните глави. Дизайна, цялостната редакция, отпечатването и разпространението се ръководиха от Офиса за публикации към Световната Банка.

Резюме

ДИСКРИМИНАЦИЯТА НА ОСНОВАНИЕ НА ПОЛА си остава често срещано явление в много сфери на живота по целия свят. Това е така, независимо от наблюдавания значителен напредък в областта на равнопоставеността на половете през последните десетилетия. Естеството и размера на дискриминацията са най-различни в отделните страни и региони. Но еднаквите ѝ прояви са стряскащи. В нито един регион от развиващите се страни не съществува равенство на жените и мъжете, нито по отношение на равенството пред закона, нито на социалните и икономически права. Неравнопоставеността е широко разпространена в областта на достъпа до, и управлението на ресурсите, в икономическите възможности, във властта и политическата гласност. Жените и момичетата са най-широко и най-пряко засегнати от това неравенство, но неговите последици се разпростират и върху цялото общество, като в крайна сметка те имат отрицателно въздействие върху всички.

Поради тези причини, равенството на половете е основен проблем на развитието – цел на самото развитие и негово право. То укрепва способността на страните да се развиват, да намалят бедността и да бъдат управлявани ефективно. Ето защо насърчаването на равенството на половете е важна част от стратегията на развитието, която цели да даде възможност на всички хора – жени и мъже да се справят с бедността и да подобрят стандарта си на живот.

Икономическото развитие открива много пътища за разширяване на равенството на половете в дългосрочен план. Има много примери по света, които подкрепят това твърдение. Но самият икономически ръст не дава желаните резултати. Необходима е институционална среда, която да осигури равни права и равни възможности за жените и мъжете, и специални мерки, които да са насочени към преодоляване на трайно съществуващото неравенство. Този доклад предоставя аргументи в полза на стратегия от три части за насърчаване на равенството на половете.

- *Реформиране на институциите така, че да осигурят равни права и равни възможности за жените и мъжете.* Реформирането на юридическите и икономически институции е необходимо, за да се създаде основа за равни права и равни възможности за мъжете и жените. Тъй като законите в много страни продължават да предоставят неравни права на жените и мъжете, са необходими законодателни реформи, особено в областта на семейното право, защитата срещу насилие, правото на собственост върху земя и правото на труд, и политическите права.
- *Насърчаване на икономическото развитие, с цел да се укрепват инициативите за равноправно ползване на ресурсите и равноправно участие в създаването и потреблението им.* Повишаването на доходите и намаляването на нивото на бедността водят до намаляване на големите разлики между двата пола в образованието, здравния статус и изхранването. По-високата производителност и създаването на нови работни места също намалява неравнопоставеността в областта на

наемния труд. Инвестирането в основни инфраструктури като водоснабдяването, енергоснабдяването и транспорта също помага за намаляване на половите диспропорции в натоварването с домакинска работа.

- *Въвеждане на позитивните насърчителни мерки за премахване на съществуващото неравноправие в управлението на ресурсите и политическата гласност.* Тъй като институционалните реформи и икономическото развитие може да са недостатъчни или не достатъчно бързи, са необходими позитивни, насърчителни мерки за да се превъзмогне продължаващата неравнопоставеност в краткосрочна и средносрочна перспектива.

Равенство на половете (джендър равенство) по отношение на правата, ресурсите и гласността

ПОНЯТИЕТО “ДЖЕНДЪР” СЕ ОТНАСЯ ДО СОЦИАЛНО ОПРЕДЕЛЕНИТЕ РОЛИ и социално заучените поведение и очаквания, свързани с женския и мъжкия пол, т.е. това понятие би могло да се нарече “социален пол”. Жените и мъжете са различни в биологично отношение, но всички култури интерпретират и вкарват тези вродени различия в рамка от социални очаквания за това, кое поведение и кои дейности са подобаващи, и какви права, ресурси и власт те осигуряват. И докато тези очаквания се различават много в различните общества, в тях има и някои смущаващи съвпадения. Например, почти всички общества прехвърлят основната отговорност за отглеждането на новородените и малките деца върху жените и момичетата, а отговорността за националната отбрана върху мъжете.

Както расата, етноса и класата, така и полът е социална категория, която широко определя шансовете в живота, моделирайки участието на всеки в обществото и в икономиката. В някои общества няма расови и етнически разделения, но във всички общества съществува полова асиметричност – различна степен на различия и диспропорции. Обикновено тази асиметричност се променя много бавно, но в същото време тя изобщо не е статична. Всъщност, понякога тя се променя доста бързо в отговор на водена политика и промени в социално-икономическите условия.

Терминът “*равнопоставеност на половете*” се определя по много начини в контекста на развитието. Този доклад определя равнопоставеността на половете като равенство пред закона, равенство на възможностите (включително равенство на възнаграждението за положен труд и равенство в достъпа до човешки ресурси и други производствени ресурси, които дават повече шансове), и равенство при изразяване на мнение (способността да се влияе и да се допринася за процеса на развитие). Твърде елементарно е равенството на половете да се определя като равенство на доходите по две причини: първо, различните култури и общества могат да следват различни пътища за достигане на равенство на половете; второ, равенството налага жените и мъжете да бъдат свободни да избират различни (или подобни) роли и различни (или подобни) резултати в съответствие с техните предпочитания и цели.

Този доклад използва различни видове данни и анализи за изясняване на проблемите, свързани с неравенството на половете в развиващия се свят. Но претеглянето и оценката на различните измерения на неравенството на половете е противоречиво и сложно, а липсата на разделени по пол данни и анализи на множество важни аспекти на равенството на половете, представлява съществена пречка. Тъй като емпиричните доказателства са по-богати и по-достъпни за по-развитите страни, отколкото за по-малко развитите, докладът прави преглед и на опита на индустриално развитите страни. Той представя комбинация от микро анализ, анализ на ниво държава и сравнителен анализ на държавите, и прави преглед на емпиричните резултати постигнати от различни дисциплини на социалните науки.

Независимо от напредъка, диспропорциите между половете си остават във всички страни.

През втората половина на 20 век в повечето развиващи се страни се наблюдава значително подобрение на статуса на жените в абсолютни величини и по-специално в сферата на равенството на половете.

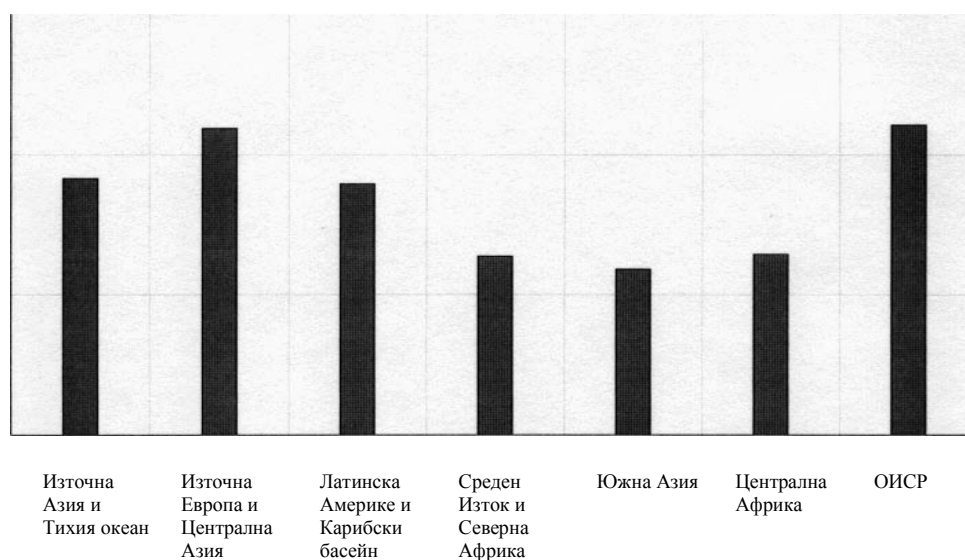
- С малки изключения нивото на образованост на жените се е подобрило значително. Процентът на обхванатите от началното образование момичета почти се е удвоил в Южна Азия, Централна и Северна Африка и Средния Изток, нараствайки по-бързо от процента на обхванатите момчета. Това намалява значително разликата между момчетата и момичетата в тази сфера.
- Продължителността на живота на жените в развиващите се страни се е увеличила с 15-20 години. Поради повече инвестиции за момичетата и жените и по-добър достъп до здравеопазване, очакваните биологични модели на женската и мъжка продължителност на живота се наблюдават във всички развиващи се региони на света, като за първи път през деветдесетте години жените в Южна Азия достигат до средна продължителност на живота, по-висока от тази на мъжете.
- Повече жени са се присъединили към работната сила. От 1970 г. дялът на женската работна сила е нараснал с 15 процента средно в Източна Азия и Латинска Америка. Това нарастване е по-съществено от това при мъжете, като по този начин се намалява разликата между половете в областта на заетостта. Стеснила се е и разликата между половете в областта на заплатите.

Независимо от напредъка, в развиващите се страни все още съществува значително неравенство в областта на правата, ресурсите и възможността за изразяване на мнение, а в много области този напредък е забавен или неравномерен. Нещо повече, социално-икономическите удари в някои страни доведоха до връщане назад и до загуба на трудно спечелени битки.

Права

В нито един регион жените и мъжете не се ползват от равни социални, икономически и юридически права (фигура 1) i . В много страни жените все още нямат право да притежават земя, да управляват собственост, да имат собствен бизнес или дори да пътуват без съгласието на собствените си съпрузи. В много страни от Централна Африка жените получават право на собственост върху земята главно чрез съпрузите си, докато трае брака им, и често изгубват тези права, когато се разведат или овдоеят. Диспропорциите в правата на двата пола ограничават избора на жените в много аспекти на живота, често дълбоко ограничавайки способността им да участват или да се възползват от развитието.

Фиг. 1. Неравнопоставеността на половете по отношение на основни права е трайна във всички региони

Забележка: Стойност 1 (хоризонталната ос) показва ниска степен на неравнопоставеност по отношение на правата, а стойност 4 – висока степен (виж Забележка 1 в края на резюмето за повече информация)

Източник: Данните за правата от Humana (1992); данните за населението са от Световната Банка 1999

Ресурси

Жените навсякъде имат по-слаб контрол върху значителна част от производствените ресурси, включително върху образованието, земята, информацията и финансовите средства. В Южна Азия жените посещават училище средно два пъти по-кратко от мъжете, а процентът на записаните момичета в средните училища все още е средно две трети от този на момчетата. Много жени нямат право да притежават земя, а тези, които все пак имат, обикновено управляват по-малки площи от мъжете. В повечето развиващи се региони предприятията, ръководени от жени са декапитализирани, имат по-слаб достъп до машини, торове, до информация за евентуално разширяване или за възможните кредити, отколкото предприятията, ръководени от мъже. Подобни диспропорции, независимо дали те са в образованието или при други производителни ресурси понижават способността на жените да участват в

развитието и да допринасят за повишаване жизнения стандарт на своите семейства. Тези диспропорции водят и до по-голям риск и уязвимост на жените по време на лични или семейни кризи, в напреднала възраст или по време на икономически шок.

Независимо от увеличаващия се образователен ценз на жените, те продължават да печелят по-малко от мъжете на трудовия пазар. Жените в развиващите се страни често са ограничени в избора си до определен вид работни места и са широко изключени от ръководни позиции във формалния сектор. В промишлено развитите страни жените получават като заплата средно 77% от това, което получават мъжете; в развиващите се страни те получават 73%. Само около една пета от разликата в заплатата може да бъде оправдана с разликата в нивото на образованието на двата пола, работния опит или специфичните характеристики на работното място.

Гласност

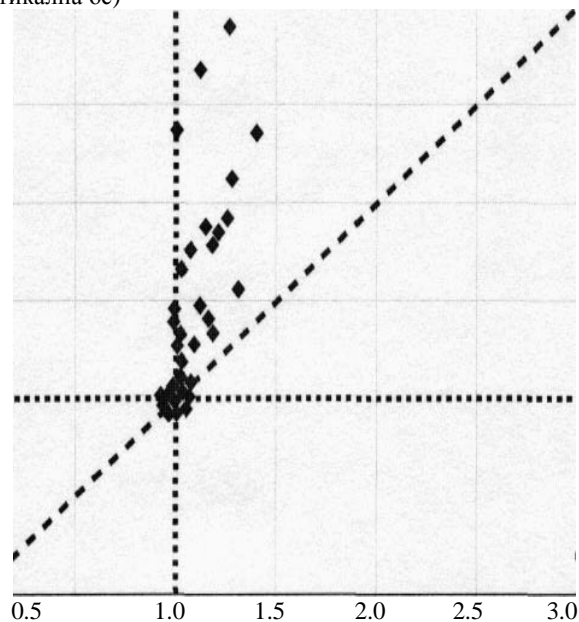
Ограниченият достъп до ресурсите и по-ограничената възможност за генериране на доход, независимо дали това е от дейности по самонаемане или от наеман труд, ограничават способността на жените да влияят на разпределението на ресурсите и на вземането на решения за осъществяването на вложения на семейно ниво. Неравните права и по-ниският социално-икономически статус, в сравнение с мъжете, ограничават също тяхната възможност, както за влияние над решенията на общността, в която живеят, така и на национално ниво. Жените са много слабо представени в националните и местни органи на управление. Те заемат средно по-малко от 10 процента от местата в парламента (с изключение на страните от Източна Азия, където те са 18-19 процента). В нито един регион на развиващи се страни жените не заемат повече от 8 процента от министерските позиции. Нещо повече, след седемдесетте години прогресът в повечето региони е пренебрежимо малък. В Източна Европа женското представителство спада от близо 25 на едва 7 процента от началото на икономическия и политическия преход.

Диспропорциите между двата пола са по-големи сред бедните слоеве

ДИСПРОПОРЦИИТЕ МЕЖДУ ДВАТА ПОЛА В ОБРАЗОВАНИЕТО И ДОСТЪПА ДО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ са по-големи сред бедните слоеве. Едно скорошно проучване, целящо да установи колко момчета и колко момичета продължават да учат в средни училища в 41 страни показва, че в страните, където съществуват диспропорции в дяловете на продължаващите образованието си момчета и момичета, тези диспропорции са характерни предимно за бедните слоеве на населението (фиг. 2). Този модел на различна полова диспропорция сред по-бедните и по-богатите слоеве е характерен и за степента на детската смъртност на момичетата и момчетата под 5 години.

Фиг.2 Половите диспропорции са по-големи сред бедните, отколкото сред богатите

Отношение между записаните момчета и момичета сред бедните
(вертикална ос)

Отношение на записаните момчета и момичета сред богатите
(хоризонтална ос)

Забележка: Пропорцията на обхванатите от образователната система деца се отнася за възрастта от 6 до 14 години, независимо от нивото на образованието. Линията на 45° означава еднаква разлика в обхванатите момичета и момчета при бедните и при богатите.

Източник: Filmer 1999

Картината е подобна и когато се сравняват бедни и богати страни. И ако равнопоставеността на половете в областта на образованието и здравеопазването се е подобрила значително през последните 30 години в днешните страни, в които населението получава ниски доходи, то диспропорциите между обхванатите от училищата момчета и момичета все още са много по-големи точно в тези страни, отколкото в страните, в които населението получава средни или високи доходи (фиг.3). Независимо от връзките между икономическото развитие и равнопоставеността на половете, представителството на жените в парламента остава много ниско. Някои страни с нисък стандарт като Китай и Уганда полагат специални усилия за да осигурят повече места в парламента за жени, постигайки нива на женското представителство, дори по-високи от тези на страните с висок стандарт. Те демонстрират потенциалното въздействие на социалния мандат за постигане на равенство на половете.

Фиг. 3. Има значителен напредък в постигането на равенство на половете както в страните с нисък, така и със среден стандарт на живота, с изключение на сферата на политическото участие на жените

Съотношение жени/мъже

Страни с нисък стандарт

Страни със среден стандарт

Страни с висок стандарт

- 1- Продължителност на живота**
- 2- Деца, записани в начални училища**
- 3- Деца, записани в средни училища**
- 4- Представителство в парламента**

Забележка: Нивото на обхванатите от образователната система деца се определя от общия брой на записаните в училище деца, без значение на тяхната възраст, отнесено към официално регистрираните деца на училищна възраст, които отговарят на съответното ниво на образователната система. Отношението между записаните момичета и записаните момчета е представено на графиките. Що се отнася до процента на парламентарно представителство, той се определя като отношение на местата, заемани от жени към местата, заемани от мъже. Всички стойности са отнесени спрямо общия брой на населението.

А. Парламентарни данни от 1975г.

Б. Парламентарни данни от 1985 г.

В. Данните за продължителност на живота са от 1997 г.

Източник: Парламентарни данни от WISTAT (1998); данните за доходите са от World Bank (1999).

Важно е да се отбележи, че тези индикатори са само някои измерими маркери на равенството на половете. За да се разбере по-добре какво е постигнато и какво още има да се прави, е необходима повече систематична информация за други измерения на равенството – от управлението на материални и финансови активи до реалната автономност.

Неравенството на половете пречи на благоденствието и възпрепятства развитието

НЕРАВЕНСТВОТО НА ПОЛОВЕТЕ ВОДИ ДО ПО-ВИСОКА СЕБЕСТОЙНОСТ НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО и по-висока цена на благосъстоянието както на мъжете, така и на жените и децата, и влияе на тяхната способност да подобряват собствения си живот. Освен увеличаването на себестойността на живота, неравенството на половете намалява и производителността в селското стопанство и предприятията, а по този начин намалява перспективата за ограничаване на бедността и осигуряване на икономически напредък. Неравенството на половете отслабва също и управлението на страните, а по този начин намалява и ефективността на политиките за развитие.

Благосъстояние

Най-важният от факторите, определящи цената на неравенството на половете е неговата тежест върху живота на хората и въздействието му върху качеството на този живот. Определянето на пълния размер на тази цена е трудно, но огромното количество факти от страните по целия свят показват, че обществата, в които цари широко и трайно неравенство на половете, страдат от бедност, недохранване, висока заболяемост и други лишения.

- В Китай, Корея и Южна Азия смъртността на жените е изключително висока. Защо? Социалният ред, който облагодетелства синовете плюс китайският модел, предвиждащ семейства само с едно дете са довели до висока детска смъртност, която при това е по-висока при момчетата, отколкото при момчетата. Според някои оценки, днес жените са от 60 до 100 милиона по-малко, отколкото биха били, ако не съществуваше дискриминацията на основание на пола.
- Неграмотността на майките и липсата на възможност за изпращане на училище вреди пряко на малките деца. Слабото посещение на училище също влияе върху недостатъчните грижи за децата, върху по-високата смъртност на новородените по-високата детска смъртност и недохранването. Майките с по-добро образование са по-склонни да прибегнат до съвременни средства за здравеопазване, като например, редовни и навременни имунизации (фиг. 4). Тези заключения се подкрепят от внимателния анализ на данните за домакинствата, които се отнасят и за други фактори, които биха могли да подобрят практиките на обгрижване и здравните резултати.

Фиг. 4 Процентът на имунизирани деца нараства с нарастването на образованието на майките
Дял на децата на възраст от 12 до 23 месеца, които са били имунизирани, в зависимост от нивото на образование на майките

Процент

Забележка: Всички регионални стойности са претеглени спрямо населението средни стойности.
Източник: Данните за имунизацията са от последното демографско и здравно изследване; данните за населението са на Световната банка (1999)

- Както в случая с нивото на образование на майките, по-високият доход на домакинствата се свързва и с по-високата устойчивост на децата и по-доброто им изхранване. Осигуряването на по-високи доходи за жените в рамките на домакинствата има по-широко, положително влияние, отколкото осигуряването на същите доходи за мъжете. Това показват проучвания от Бангладеш, Бразилия и Брегът на слоновата кост. За съжаление скованите социални норми, отнасящи се до половото разделение на труда и ограниченото заплащане на наемния труд на жените ограничават възможностите на жените за получаване на по-високи доходи.
- Неравенството на половете в областта на придобиване на образование и заемане на работни места в градовете ускорява разпространението на вируса на СПИН. Епидемията от СПИН ще се разпространява бързо през следващото десетилетие и ще достигне до положение, в което всяка четвърта жена и всеки пети мъж ще бъдат заразени. Това състояние вече е достигнато в някои страни от Централна Африка.
- Докато жените и момичетата, и по-специално бедните често носят товара на диспропорциите между половете, джендър нормите и стереотипи карат понякога и мъжете да плащат висока цена. В икономиките в преход в Източна Европа през последните години мъжете понасят в абсолютно изражение упадък в областта на продължителността на живота. Нарастването на смъртността при мъжете – най-високите регистрирани стойности в мирно време, се свързва с увеличаващия се стрес и тревожност, дължащи се на нарастването на безработицата сред мъжете.

Фиг. 5 Разпространението на болестта СПИН е по-високо там, където има по-голяма разлика в грамотността сред жените и мъжете.

Разпространение на вируса на СПИН сред възрастното население (логаритмичен мащаб)

Разлика между степента на грамотност сред мъжете и жените (проценти)

Забележка: Графиката обхваща 72 страни (32 в Централна Африка, 20 в Латинска Америка и Карибския басейн, 15 в Азия, 4 в Средния Изток и 1 промишлено развита страна). По вертикалната ос се изменя процентът на градското население, заразено със СПИН (измерено в логаритмичен мащаб). Точките в графиката представляват данните за отделните страни, след пренебрегване на ефекта от други социални променливи, включени в регресионния анализ (вкл. Национален доход на глава от населението, индекс на неравенство на доходите, религия, и дял от населението, родено в чужбина)

Източник: Over 1998.

Производителност и икономически растеж

Тежестта върху живота на хората е и тежест върху развитието, тъй като подобряването на качеството на живота на хората в крайна сметка е основната цел на развитието. Но неравенството на половете натоварва и производителността и ефективността и икономическия прогрес. Спирайки натрупването на човешки ресурси в дома и на пазара на труда, и систематичното изключване на жените или мъжете от достъпа до ресурси, обществени услуги или производствена дейност, дискриминацията на основание на пола намалява капацитета за растеж на всяка икономика и възможността за повишаване на стандарта на живота.

- Загубите на изхода са резултат от неефективното разпределение на производствените ресурси между мъжете и жените в рамките на домакинствата. Например при домакинствата в Буркина Фасо, Камерун и Кения, по-равномерното разпределение на управлението на суровините и готовата фермерска продукция повишава добива с около една пета от обикновено.
- Слабите инвестиции в образованието на жените намаляват общия доход на държавите. Според едно проучване, ако страните от Южна Азия, Централна Африка, Средния Изток и Северна Африка са започнали с разлика при двата пола в средния брой години, прекарани в училище и са намалявали тази разлика със скорост, постигната от страните в Източна Азия между 1960 и 1992 г., техният доход на глава от населението би нараствал с 0,5 – 0,9% годишно, което е доста значително нарастване в сравнение с настоящата скорост на растеж (фиг.6) Според едно друго проучване, и при страните със среден и висок стандарт, при които по начало дялът на населението с образование е по-висок, дори когато дялът на жените със средно образование се повиши само с 1 процент, това води до повишаване на дохода на глава от населението с 0,3%. И двете проучвания отчитат и

други променливи, които се срещат в литературата, отнасяща се до развитието.

Фиг. 6 По-бързото намаляване на разликата между жените и мъжете в броя на годините, прекарани в училище ускорява икономическия ръст.

Средно годишно нарастване на БВП на глава от населението за периода 1960-1992

Процент

Забележка: “Предвиждано нарастване” е средното предвиждано нарастване на БВП за даден регион, ако разликата в образователното ниво на двата пола е била на нивото на това в Източна Азия през 1960г. и тази разлика е намаляла толкова бързо, колкото тази на Източна Азия за периода 1960-1992.

Източник: Симулациите се базират на резултати от регресионен анализ на Класен (1999)

Управление

Даването на повече права на жените и по-равноправното им участие в обществения живот се свързва с наличието на по-чист бизнес и правителство и по-добро управление. Там, където влиянието на жените в обществения живот е по-голямо, нивото на корупцията е по-ниско. Това важи, дори когато се сравняват страни с един и същ стандарт (фиг.7), еднакви граждански свободи, еднакво ниво на образованието и еднакви правни институции. Макар че тези заключения са само насочващи, те дават допълнителни основания в подкрепа на това, да има повече жени като работна сила и повече жени в политиката, тъй като жените могат да указват ефективно въздействие за прилагане на закона и за добро управление.

Фиг. 7 Повече равни права, по-малко корупция

Индекс на корупцията

Индекс на икономическите и социални права на жените

Забележка: За индекса на корупцията са използвани данни от Международния справочник за риска в страните (ICRG), като са трансформирани по следния начин: Индекс на корупция = $10 - (\text{ICRG index} - 1) \times 2$. Променливата, отразяваща правата на жените представлява женския икономически и социално-правен индикатор (WESHR), разработен от Програмата за глобални проучвания на университета в Purdue. Графиката отчита БВП на глава от населението във всяка страна.

Източник: Оценки на служителите на Световната Банка; виж също Кауфман (1998)

Жените от бизнеса са по-малко склонни да дават подкупи на държавни чиновници, може би защото жените притежават по-висок стандарт на етика в поведението или предпочитат да не рискуват. Едно проучване в 350 фирми в република Грузия прави извода, че фирмите, притежавани или управлявани от мъже са с 10% по-склонни да правят неофициални плащания на държавни чиновници, отколкото тези, притежавани или управлявани от жени. Този резултат е валиден независимо от характеристиките на фирмата, като например сектора, в който тя работи и големината ѝ, както и характерните особености на собственика или управителя, например образованието му.

Защо продължават да съществуват диспропорциите между двата пола?

Ако се знае, че неравенството на половете вреди на благосъстоянието и на перспективата на страната да се развива, защо тогава тези диспропорции продължават да съществуват в толкова много страни? Защо неравенството на половете в някои области е толкова трудно да се преодолее? Например, намаляването на неравенството в някои области, като здравеопазването и достъпа до образование е доста бързо, докато намаляването на разликата между половете в областта на политическото участие и придобиването на правото на собственост става много бавно. Кои са факторите, които спъват преобразуването на взаимоотношенията между половете и премахването на неравнопоставеността им? Това са институциите, семейната среда и икономиката.

Обществените институции – социалните норми, обичаите, правата, законите, както и икономическите институции - пазарите, оформят ролите и взаимоотношенията между мъжете и жените и влияят на това, до какви ресурси жените и мъжете имат достъп, какви дейности те могат или не могат да предприемат и под каква форма могат да участват в икономиката и в обществения живот. Те предвиждат инициативи, които насърчават или премахват предразсъдъците. Дори когато официалните и неофициални институции не правят явна разлика между мъже и жени, те обикновено са наясно (явно или неявно) със социалните норми, отнасящи се до допустимите джендър роли. Тези обществени институции се движат със собствена инерция и трудно се променят, но те в никакъв случай не са статични.

Както институциите, така и семейната среда играе основна роля в оформянето на джендър отношенията още от ранно детство, и предава тези отношения от поколение на поколение. Хората вземат голяма част от жизнено-

важните решения в рамките на семейството си: дали да имат и отглеждат деца, как да прекарват свободното си време, как да се подготвят за бъдещето. Как задачите и производствените ресурси се разпределят между синовете и дъщерите, каква е тяхната самостоятелност и до каква степен техните очаквания се различават – всичко това засилва или тушира диспропорциите между двата пола. Семействата не вземат решения просто така. Те ги вземат в контекста на общността и то по начин, който отразява влиянието на инициативите, родени от по-широката институционална и политическа среда.

И тъй като икономиката определя много от възможностите на хората да подобрят своя стандарт на живот, икономическата политика и развитието влияят критично на неравенството на половете. По-високите доходи означават по-малко ограничения в ресурсите в рамките на семействата, които ограничения са карали родителите да избират в кого да инвестират – дали в синовете или в дъщерите. Но до каква степен точно жените и мъжете са засегнати от икономическото развитие, зависи от това какви са дейностите, които носят доход, как те са организирани, как се възнаграждават усилията и до каква степен мъжете и жените могат равноправно да участват в тях.

И наистина, дори видимо джендър-неутралните политики на развитие могат да имат джендър-разграничени резултати – отчасти поради пътищата, по които институциите и семействата комбинират решенията си за оформянето на джендър ролята и джендър взаимоотношенията. Половото разделение на труда в дома, социалните норми и предразсъдъци и различните способности и средства пречат на жените и мъжете да се възползват еднакво от икономическите възможности, или да се справят еднакво с рисковете от икономически удари. Непризнаването на тези полови-определени ограничения при съставянето на различните политики може да компрометира ефективността на тези политики, както от гледна точка на справедливост, така и на ефективност.

Следователно, обществените институции, семейната среда и по-общо цялата икономика определят възможностите и жизнените перспективи на хората съобразно техния пол. Те представляват също съществени индикатори доколко обществената политика се справя с устойчивата неравнопоставеност на половете.

Стратегия в три части за насърчаване на равенството на половете

Това, че неравнопоставеността повишава цената на живота и пречи на развитието на държавите, налага задължително действия, както единични, така и на цялото общество за насърчаване на равенството на половете. Държавата играе критична роля в подобряването на благосъстоянието както на мъжете, така и на жените и извличането на съществена полза от подобряването в абсолютно и относително отношение на статуса на жените и момичетата. Обществената дейност е изключително важна, тъй като социалните и правни институции, които възпроизвеждат неравенството на половете се променят много трудно, особено от индивидуални лица. Пропадането на пазара също е

признак за недостатъчна информация за производителността на женския труд на трудовия пазар (тъй като те прекарват по-голямата част от времето си в непазарни дейности или защото липсва пазар на труда или той е недоразвит) и представлява истинска пречка.

Подобряването на ефективността на социалните институции и постигането на икономически ръст се приемат широко като ключови елементи на всяка дългосрочна стратегия за развитие. Но успешното прилагане на тази стратегия не гарантира равенството на половете. За да се насърчи равенството на половете, политиките за институционална промяна и икономическо развитие трябва да разгледат и преодолеят преобладаващите различия между половете в правата, ресурсите и възможността за изразяване. Необходими са активни политики и програми за да се преодолеят отдавна съществуващите диспропорции между жените и мъжете. Фактите говорят в полза на стратегия в три части за насърчаване на равенството на половете.

1. Реформиране на институциите с цел осигуряване на равни права и равни възможности за жените и мъжете

Тъй като социалните, правни и икономически институции определят достъпа на жените и мъжете до ресурсите, техните възможности и тяхната относителна власт, критичните елементи при насърчаването на равнопоставеността на половете са осигуряването на ниво институции на поле за действие на жените и мъжете.

Осигуряване на равенство по отношение на основни права. Равенството на половете по отношение на правата е важна цел на развитието. Юридическите, социалните и икономически права осигуряват добра среда, в която жените и мъжете могат да участват с активна производствена дейност в обществото, да достигат основно качество на живота и да се възползват от новите възможности, които развитието позволява. По-изразеното равенство в правата се свързва също редовно и с постигането на равенство на половете в образованието, здравеопазването и политическото участие – това са резултати, независими от размера на доходите (фиг.8).

Ако страните от Южна Азия, Централна Африка, Средният Изток и Северна Африка искат да подобрят равенството на половете в областта на правата до нивото на “най-равноправната” държава в съответния регион, отношението между жените и мъжете в парламента трябва в Средния Изток и Северна Африка да се удвои, а в другите два региона да се увеличи с повече от 60%. Въпреки че по-голямото равенство на половете в областта на правата би имало по-скромно отражение върху равенството на половете в образованието, значителното разширяване на правата би могло да бъде далеч извън постигането на паритет между момчетата и момичетата, записващи се в училище. Само в Южна Азия може да се очаква, да се задържат значителните разлики в броя на записващите се в училище, в сравнение с иначе разширяващите се права. При това, критична роля играят правните реформи, които съгласуват равните права и равната защита на мъжете и жените.

Но тази реформа рядко е достатъчна. В много развиващи се страни възможността да се прилагат правни реформи остава слаба и тя се усложнява от множество и несъответстващи една на друга правни системи. Например,

гражданското право в Уганда дава равни права на развод, но обичайното право има превес при разпределянето на семейната собственост и разведените жени не могат да задържат собствеността върху земята. В случаите на насилие, обусловено от пола, тежките изисквания за доказателства и други процедурни бариери (както и отношението на прилагашите закона) стоят на пътя на правосъдието в много страни.

Фиг. 8 Повече равни права – по-равноправно разпределение на ресурсите и гласност

Записване в средни училища, 1995

Отношение жени към мъже

Парламентарно представителство, 1995

Отношение жени към мъже

Забележка: Общият брой на записаните представлява всички записани, без оглед на възрастта, изразен като процент от официално съществуващото население в училищна възраст, отговарящо на определен клас в училище. Отношението мъже към жени представлява отношение на среднопотегления брой жени към среднопотегления брой мъже. За парламентарното представителство отношението се определя от местата, заемани от жени към местата, заемани от мъже. Среден коефициент от 2,33 или по-малко представлява ниска степен на равенство на правата, а средна стойност 2,67 или по-висока, представлява висока степен на равенство.

Източник: Равенство на правата – данни от Humana (1992); парламентарните данни са от WISTAT (1998); данните за населението са от Световната Банка (1999)

В подобен контекст усилията за засилване на капацитета на съдебните и административни служби в страните са критично важни за постигането на по-добра равнопоставеност на половете по отношение на основните права. В почти всички случаи политическото лидерство е решаващо.

Подемане на инициативи, които обезкуражават дискриминацията по пол.

Структурата на икономическите институции влияе съществено на равенството на половете. Пазарите впитат мощен набор от инициативи, които влияят на решенията и действията, свързани с труда, спестяванията, инвестициите и потреблението. Относителните заплати на мъжете и жените, възвръщаемостта на производствените средства и цените на стоките и услугите се определят широко от структурата на пазара. Фактите от изследванията в Мексико и Съединените щати подсказват, че фирмите, работещи в конкурентна среда по-малко дискриминират жените при наемане и заплащане, отколкото фирмите, работещи в условията на сигурни пазари и защитена среда. Подобно на това, както в градските, така и в селските зони на Китай жените са подложени на по-голяма дискриминация при заплащането на труда при позиции, на които са били назначени административно, отколкото на позиции, получени в конкурентна среда.

По-общо, политиките и инвестициите, които разширяват пазарите и намаляват разликата в достъпа на двата пола до информация, комбинирани със санкции за тези, които допускат дискриминация, помагат за укрепването на инициативите за равнопоставеност на половете на пазара на труда. В Китай и Виетнам например, разширяването на пазара на селскостопанския труд води до устойчиво увеличение на търсенето на женска работна сила в нефермерските предприятия, до разкриването на нови работни места и възможности за доходи за жените.

Предоставяне на услуги, така че достъпът до тях да е равен.

Съставянето на програми за предоставяне на услуги, като системата от училища, здравните центрове, финансовите организации и програмите за

разширяване на селското стопанство могат да улеснят или пък да затруднят в определени случаи равноправния достъп на жените и мъжете. Нещо повече, въвличането на общността в проектирането на услугите помага да се задоволят специфичните нужди на местно ниво, което често има положителен ефект върху достъпа на жените до тях.

В Бангладеш, Кения и Пакистан например записването на момчетата в училище зависи от много повече неща, отколкото това на момчетата – от качеството на училището, от присъствието на жени-преподаватели, от наличието на сегрегирани по пол училища, сигурен транспорт от, и до училище. Наличието на всички тези условия може значително да повиши родителското търсене на образование за дъщерите. В някои части на Западна Африка тъй-наречените “мобилни банкери” осигуряват финансови услуги на местните пазари, на работните места и по домовете, премахвайки необходимостта жените да изминават дълги разстояния за да внасят или теглят пари. В Бангладеш програмите за подпомагане на групово земеделие използват групи за взаимна подкрепа вместо традиционните банкови услуги. И двата типа услуги водят до разширяване на достъпа на жените до финансови ресурси.

2. Насърчаване на икономическото развитие за укрепване на инициативите за по-равноправно разпределение на ресурсите и по-равноправно участие на мъжете и жените

В повечето определения икономическото развитие се свързва с по-добри условия за жените и момчетата и по-осезаемо равенство на половете, постигано по различни пътища:

- Семействата сами решават какво да работят, колко да консумират и колко да инвестират, в зависимост от нивото на цените и другите условия на пазара. Промените в тези параметри водят до пренасочване на ресурсите. Когато икономическото развитие води до подобрене на броя и качеството на съществуващите услуги, като например съществуването на медицински кабинети в училищата, то в същото време понижава стойността на инвестициите за човешкия ресурс, в рамките на семейната среда. Ако намаляването на тези разходи е по-съществено за жените, отколкото за мъжете или ако инвестициите за жените са по-чувствителни спрямо промяната на цените, отколкото тези за мъжете, тогава жените имат реални придобивки.
- Когато в резултат на икономическото развитие доходите се повишават и бедността се намалява, неравенството на половете често също намалява. Тъй като семействата с ниски доходи са принудени да намалят разходите си за обучение, за здравеопазване и изхранване, като при това, предимно жените и момичата понасят това намаляване, когато доходите на семейството се увеличат, половите диспропорции в областта на човешкия ресурс намаляват.

Както това е и при основните права, по-високите доходи обикновено се отразяват на по-равноправното разпределение на ресурсите между половете, независимо дали става дума за образование или здравеопазване (фиг.9). В областта на образованието симулациите показват, че е по-вероятно, по-

съществените подобрения, дължащи се на нарастване на доходите да се получат в най-бедните региони: Южна Азия и Централна Африка. Нещо повече, ефектът от доходите е особено силен върху нивото на средното образование. Симулационният анализ показва също, че същественото увеличаване на дохода, например до средното ниво на ОИСР, би било необходимо за да се постигне пълно или почти пълно равенство на посещаемост на средните училища в тези региони. Подобно увеличение е нереалистично в краткосрочен и средносрочен план. Много голямото увеличение на доходите би било необходимо също и за да доведе до съществен напредък в равенството на половете при парламентарното представителство.

- Когато икономическото развитие разширява възможностите за работа, то увеличава и очакваната възвръщаемост на човешкия ресурс, укрепвайки инициативите на семействата за инвестиране в здравето и образованието на момичетата, и тези на жените, да участват в работната сила. Променяйки трудовите обичаи, икономическото развитие се отразява и на равенството на половете.

Фиг. 9 Равенството на половете в образованието се разширява с нарастването на доходите

Деца, обхванати от средните училища, 1995
Отношение момичета/момчета

БВП на глава от населението (логаритмичен мащаб)

Забележка: Степента на обхващане от училищната система се определя като общ брой на обхванатите от училищата деца за дадено образователно ниво (клас), независимо от възрастта, изразен като процент от официално регистрираните деца в училищна възраст, отговаряща на това ниво за дадена учебна година. Отношението на обхванатите момичета и момчета представлява отношение на степента на обхващане на момичетата към степента на обхващане на момчетата.

Източник: Световна банка (1999)

- Икономическото развитие води до появата на пазари на труда там, където такива не са съществували. То не само изпраща сигнал от страна на пазара за необходимост от трудови ресурси, но също така премахва икономическата неефективност. Например, там, където съществува активен пазар на труда, наемният труд осигурява заместител на женския труд в рамките на семейството, както в селскостопанската дейност, така и в дейностите по поддържане на дома и грижата за децата. Това позволява на семействата да използват по-ефективно времето си, намалявайки в същото време натоварването на жените. Там, където няма пазар на труда или той не действа ефективно, такова заместване е невъзможно.
- Икономическият ръст обикновено се придружава от разширяване на инвестициите и инфраструктурата – водопроводна мрежа, пътища, транспорт и подаване на горива. Това също води до намаляване на времето, което жените и момичетата посвещават на грижата за дома и семейството. В Буркина Фасо, Уганда и Замбия например, жените и момичетата могат да спестят стотици часове годишно, ако времето им за ходене до източниците на гориво и питейна вода се сведе до 30 минути или по-малко (фиг.10). Развитието на икономическата инфраструктура

намалява значително времето, което жените влагат в домакинската работа, което би подобрило тяхното здраве и тяхното участие в доходоносни дейности, а за момичетата – тяхната възможност за посещаване на училище.

Въпреки, че икономическото развитие насърчава равенството на половете, неговото въздействие не е нито достатъчно, нито незабавно. То не е и автоматично. Въздействието на икономическото развитие върху равенството на половете зависи до голяма степен от равноправието, достъпа и управлението на производствени ресурси (като земя и кредити) и възможността за политическа изява. Социалните политики, които се стремят към премахване на дискриминацията на трудовия пазар или осигуряват подкрепа за отглеждането на децата допълват това, което икономическото развитие само не може да направи за намаляване на неравенството на половете. Това показва опитът при икономиките в преход, при страните с голям икономически ръст в Източна Азия и пренастройващите се страни в Латинска Америка и Централна Африка. Политиките на социална защита, които признават джендър разликите на пазарно признатия и на домашния труд, и разликите в риска, поеман от двата пола, също са важни за защита на жените (и мъжете) от икономическите удари или продължителния икономически упадък.

Фиг. 10 Инвестициите в инфраструктурата на водите и горивата може да намалят значително времето за придобиването на тези необходими ресурси.

**Потенциално спестено време за домакинство за 1 година
Часове**

Забележка: Kasama и Dedougou вече имат питейна вода на разстояние до 400 м. В някои части на Централна Африка жените губят около две трети и дори повече от времето си за домакинска работа за осигуряване на вода или гориво, а децата, предимно момичета губят още от 5 до 28% от времето си за същото.

Източник: Barwell 1996

В съвременните дебати върху равнопоставеността на половете и развитието, се наблюдава тенденцията да се противопоставят подходът на ориентираното към икономически ръст развитие и ориентираното към повече права развитие, или тъй-наречените институционални подходи. Но фактите подсказват, че както икономическото развитие, така и институционалните промени са ключови елементи на дългосрочната стратегия за насърчаване на равнопоставеността на половете. Например, там, където доходът на глава от населението и равнопоставеността на половете по отношение на правата са ниски, увеличаването дори на едното, независимо дали това е равнопоставеността в правата или доходите, биха довели до по-висока степен на равенство в нивото на образованието. Подобряването и на двете би довело до още по-добри резултати. (фиг. 11)

Фиг. 11 Равнопоставеността на половете в правата и нарастването на доходите насърчават равнопоставеността на половете в много измерения – от сферата на образованието до политическото представителство.

**Отношение жени/мъже
Записани в средни училища**

Отношение жени /мъже Парламентарно представителство

Забележка: Цифрите се основават на симулации, извлечени чрез многократно прилагане на регресионен анализ, въз основа на променящи се доход и достигната степен на равноправие. Средна стойност от 2,33 или по-малка означава ниска степен на равноправие, средна стойност от 2,67 или повече означава висока степен на равноправие (виж Забележка 1 в края на резюмето за повече подробности относно индекса на правата) Страните с нисък и висок стандарт са групирани според средната стойност на БВП на глава от населението. Всички стойности са средно претеглени спрямо населението във всяка категория.

Източник: Данни за правата от Human (1992); парламентарни данни от WISTAT (1998); всички други данни са от Световната Банка (1999)

Институционалните реформи, които укрепват основните права и политики, насърчаващи икономическото развитие могат взаимно да се подсилват. В Централна Африка даването на право на собственост върху земята на жените увеличава производителността на стопанствата, управлявани от жени, което от своя страна увеличава доходите, както на самите жени, така и на техните семейства. Подобно на това, осигуряването на по-добър достъп на жените до кредитните институции подобрява техния икономически статус и сигурност, и помага за повишаване на благосъстоянието на семействата им. В Бангладеш с разширяването на възможността жените да получават заеми по програмите за увеличаване на микрокредитите, техният статус и покупателна способност, както и тази на техните семейства се подобрява, а потреблението на домакинствата се увеличава.

3. Предприемане на активни политически мерки за преодоляване на трайните диспропорции между половете в областта на управлението на ресурсите и възможността за политическа гласност

Тъй като комбинираното въздействие на институционалните реформи и икономическото развитие обикновено отнема доста време, често са необходими активни мерки в краткосрочен и средносрочен план. Активните мерки представляват конкретни стъпки, насочени към преодоляване на специфични форми на дискриминация по пол и изключване, независимо дали това става в дома, в общността или на работното място. Тези мерки ускоряват напредъка в преодоляването на устойчивото неравенство на половете и те са полезни в работата със специфични групи от населението, например бедните, при които половите диспропорции са особено остри.

Тъй като естеството и обхвата на неравнопоставеността на половете се различава значително в различните страни, различните въздействия, които биха имали ефект се различават доста, в зависимост от контекста, в който се прилагат. Решенията за това, дали държавата трябва да се намеси и какви активни мерки би трябвало да приложи, трябва да се базират на разбирането и анализа на местната действителност. Тъй като активните мерки изискват реални ресурси, тези, които ги предлагат, трябва да бъдат селективни по отношение на прилагането им, съсредоточавайки се стратегически върху пунктовете, където намесата на държавата би имала най-голяма социална полза. Това налага съсредоточаване в области, където промените на пазара се очаква да бъдат най-големи. Това налага също съсредоточаване върху области, в които частният сектор не би могъл да се справи сам, или не би могъл да се справи добре.

Извън оценката за това, дали специфичната намеса е гарантирана, трябва да се прецени точно и доколко е необходимо държавата да се намеси. Например, изисква ли се прякото предоставяне на стоки и услуги? Или, могат ли подобни цели да бъдат изпълнени по-ефективно чрез по-голяма достъпност на информацията, повече усилия за регулиране и прилагане на мерките, или чрез обществени субсидии за частни доставчици?

Докладът се съсредоточава върху четири ключови области на активната политика:

Насърчаване на равнопоставеността на половете в достъпа до производствени ресурси и средства за получаване на доходи. Усилията за насърчаване на по-голяма равнопоставеност в достъпа до, и контрола на производствени ресурси – образование или финансови ресурси, или земя, и осигуряването на справедлив и равен достъп до работни места, може да осигури напредък в областта на равнопоставеността, както и да повиши икономическата ефективност. Създателите на политики в тази област имат много възможности за намеса:

- Намалването на стойността на образованието, преодоляването на предразсъдъците на родителите по отношение на женската скромност и сигурност, и увеличаването на ползата за семействата от инвестирането в образованието на момичетата, чрез подобряване на качеството на училищата може да превъзмогне социалните и икономически бариери пред образованието на момичетата, дори при силно полово-стратифициране на обществото.
- Създаването на финансови институции така, че да отчитат специфичните препятствия пред двата пола – чрез използване на взаимоспомагателни форми, замествайки традиционните форми на допълнителни гаранции, чрез опростяване на банковите процедури или чрез предоставяне на финансови услуги по-близо до домовете и работните места на хората – това би разширило достъпа на жените до спестявания и кредити.
- Поземлена реформа, която осигурява обща собственост на двамата съпрузи или дава възможност на жената да притежава самостоятелно земя би осигурила възможността на жените да управляват земя там, където преобладават писаните закони. Там, където писаните закони и обичайното право действат едновременно, тяхното взаимодействие трябва да се взема предвид, за да могат усилията за засилване на достъпа на жените до земята да се увенчаят с успех.
- В страните с относително развити пазари на труда и добри традиции в прилагане на закона, програмите за насърчаване на наемния труд могат да увеличат достъпа на жените до работни места в официалния сектор. Там, където има сериозна джендър дискриминация при наемането и повишенията, позитивните действия могат да доведат до повишаване на производителността във фирмите и икономиката като цяло.

Намалване на времето, което жените губят в изпълнение на домакинските си задължения. В повечето страни обичайното джендър разпредиление предполага жените и момичетата да поемат основната отговорност за грижа и

поддръжка на домакинството. В развиващите се страни изпълнението на домакинските задължения често изисква дълги часове работа, което ограничава възможността на момичетата да продължат образованието си, както и възможността на майките им да изпълняват платени дейности извън дома. Различни инициативи биха могли да намалят необходимото време за изпълнение на домакинските функции на жените и момичетата.

- Инициативите, които увеличават образователното ниво, заплатите и участието на пазара на труда, заедно с адекватния достъп до основни услуги, свързани с репродуктивното здраве и семейното планиране – всичко това засилва ролята на жените във вземането на решение относно техните репродуктивни функции. Но тъй като мъжете и жените могат да имат различни предпочитания по отношение на големината на семейството и използването на контрацептивни средства, услугите по семейно планиране трябва да са насочени не само към жените, а и към мъжете.
- Осигуряването на обществени услуги за отглеждане на децата извън дома намалява себестойността на тази дейност и позволява по-висока икономическа активност на жените и по-висока посещаемост на училище от страна на подрастващите момичета. В Кения намаляването на цената на услугите, свързани с грижата за децата увеличава значително участието на майките в платени дейности и посещението на училище от страна на по-големите момичета (фиг.12).
- Законодателството за защита на трудовите пазари често е нож с две остриета, генерирайки както загуби, така и придобивки за жените, работещи във формалния сектор. Например, когато фирмите са задължени да поемат изцяло отпуска по майчинство, те биха могли да вземат неблагоприятни решения по отношение на наемането на жени. От друга страна, когато жените сами поемат товара на майчинството, инициативите им за продължаване на работа отслабват. Мерките, които помагат да се разпределят разходите за майчинството, както и за други дейности, свързани с полагането на грижи, между работодателите и работниците и дори държавата, могат да намалят значително себестойността на домакинския труд и от това да спечелят както жените, така и техните семейства.
- Избирателното инвестиране в подобряването на инфраструктурата на водоснабдяването, подаването на гориво, транспорта и други подобни времепоглъщащи дейности може значително да намали домашното натоварване на жените и момичетата, особено в бедните селски райони, освобождавайки време за момичетата да ходят на училище, а за жените да предприемат други дейности, генериращи приход или пък да се заемат с обществени дейности.

Фиг. 12 Евтините услуги за отглеждане на деца означават повече жени на пазара на труда и повече момичета в училище.

Засилване на участието на майките в трудовата сила и посещението на децата на възраст от 8 до 16 г- на училище в Кения, дължащо се на 10% намаляване на цената на отглеждането на децата извън дома

Източник: Lokshin, Glinskaya, Garcia 2000

Осигуряване на подходяща за двата пола социална защита. Жените и мъжете са изправени пред различни, специфични за пола рискове по време на икономически шок и политически реформи. Жените управляват по-малко ресурси, с които да могат да смекчат шока, докато мъжете, които по традиция отговарят за издръжката на семействата са изключително уязвими към стреса, свързан с големите промени в работата и нейната несигурност. При съставянето на програми за социална защита отчитането на разликите между двата пола в поеманите рискове и различната им уязвимост спрямо тях е изключително важно тъй като жените и мъжете от едно и също домакинство не могат да обединят риска.

- За да защитават хората истински, програмите за социална защита за жените и мъжете трябва да отчитат фактори, които водят до различен резултат, в зависимост от пола, както при участието в създаването, така и при разпределянето на благата. Например, защитните мрежи често, дори неволно изключват жените, пропускайки да отбележат половите различия при наемния труд, достъпа до информация или вида работа, който жените и мъжете считат за подходящ за себе си.
- Осигурителните програми за възрастни, които не отчитат половите различия в наемния труд, в доходите и в продължителността на живота рискуват да изложат жените, особено вдовиците, на бедност на стари години. Едно скорошно проучване в Чили показва, че женските пенсионни придобивки, в сравнение с мъжките са изключително чувствителни спрямо специфичните особености на осигурителната система за старост (фиг.13).

Засилване на политическото участие на жените и възможността за изразяване на техните искания. Институционалните промени, които установяват равенство на двата пола по отношение на основните права са крайъгълен камък при постигането на по-висока степен на равенство в политическото участие и гласността. Подобно на това, политиките и програмите, които насърчават равенството в обучението и достъпа до информация (включително и правната грамотност) могат да засилят женското представителство, включително и капацитета на жените да участват на политическата арена. Но както и въздействието на икономическото развитие по-общо, тези подходи отнемат много време, докато се постигне осезаемо подобрене.

През последните години опитът от повече от 30 страни, включително Аржентина, Еквадор, Индия, Филипините и Уганда подсказва, че политическото “резервиране” може да бъде ефективно, при увеличаването на политическото участие и представителство в местните и национални събрания, в сравнително кратък период. Законодателството на “резервиране” приема различни форми в

различните страни, но обикновено постановява, че минимален брой (или определена пропорция) от кандидатите на политическите партии или на избираемите места в националните или местни събрания трябва да се резервират за жени.

Фиг. 13. Пенсионните фондове влияят на относителните придобивки на възрастните жени и мъже.

Пенсионни придобивки за работници мъже и жени с незавършено основно образование в Чили (в скоби е показано отношението жени/мъже)

В хиляди песо

Забележка: Тези оценки предполагат, че мъжете се пенсионира на 65, а жените на 60 години. МПГ означава минималната, гарантирана от държавата пенсия. Цифрите са изчислени като месечни ренти на гражданите, приемайки 5% постъпления при 2% нарастване на държавните заплати. Предполага се, че мъжете живеят около 15 години след пенсиониране (на 65). Ако жените се пенсионира на 60 г. се предполага, че ще живеят още 23 години, а ако се пенсионира на 65, се предполага, че ще живеят още 19 г.

Източник: Адаптирано от Cox-Edwards 2000.

Предизвикателства на бъдещето

Фактите, представени в този доклад представляват истинско предизвикателство за държавите да се намесят и да насърчат постигането на равенство на половете. И наистина, държавата, гражданското общество и международната общност играят съществена роля в борбата с дискриминацията по пол, като позволяват на обществото да постигне значителен напредък. Остават, обаче много предизвикателства.

Изостряне на политиката чрез джендър анализ

Как да се задълбочи разбирането за връзките между равенството на половете и развитието, и как да се отразят тези връзки в политическите решения, това е основното предизвикателство за настоящето и бъдещето. Този доклад събира на едно място множество факти, доказващи тези връзки, но все още има много да се открива и разбира, което налага необходимостта от събиране на повече и по-добра информация и анализ по отделно за двата пола. Ето две области, изискващи повече анализ:

- Какво е въздействието върху двата пола на специфичните макро- и секторни политики? Как изборът на обществените разходи подпомага или пречи на равенството на половете и икономическата ефективност? Създателите на политически програми се изправят пред множество конкурентни заявки за обществени средства и внимание, при натоварени данъчни и административни бюджети. При тези ограничения информацията и анализът помагат на правителствата да постигат максимална социална печалба от джендър интервенциите, които те самите избират. Нещо повече, тъй като естеството на половите диспропорции варира в различните общества, за да бъде ефективна политиката трябва да стъпи на анализ, който интегрира местните и националните джендър съображения .
- Ще бъде все по-важно да се гледа извън това как политиките и програмите въздействат на обичайните маркери на развитието (като нивото на образование, здравето, индикаторите за работната сила), как специфичните инициативи подобряват автономността на жените, заемането от тях на водещи позиции и възможността да се чува гласът им, както в рамките на семейната среда, така и на обществото в по-широк план. За да се разбере кои са най-ефективните инициативи за постигането на това, е необходим повече джендър анализ.

Преодоляване на появяващите се проблеми

Едно от предизвикателствата за творците на политиките е, да бъдат предвидливи в лицето на бързо променящите се обстоятелства. И наистина, много появяващи се проблеми изискват повече внимание от джендър перспектива, от страна на създателите на политики и от изследователите. Такива проблеми са глобализацията, децентрализацията на управлението, разпространението на СПИН и остаряването на населението на света. Например:

- С намаляването на раждаемостта и увеличаването на продължителността на живота, населението на света застарява. Освен другите неща, това ще доведе и до повишаване на броя на овдовялите възрастни по целия свят през 21 век. Как тази демографска промяна влияе на социалната защита, на здравеопазването и на другите области на обществената политика? Разбирането на политическото въздействие на тази демографска тенденция ще бъде съществено предизвикателство за изследователите през идните години.
- Подобно на това, глобализацията и новите информационни революции трансформират начина на организация на производството и информацията, която се разпространява по целия свят. Дали тези промени ще ускорят постигането на равнопоставеност, или ще задълбочат разликите между двата пола по отношение на икономическите възможности? По-доброто изследване на рисковете и възможностите, свързани с тези движещи сили е още едно предизвикателство пред изследователите и творците на политики.

Разширяване на партньорството

Третото критично предизвикателство за творците на политики, в техните усилия за насърчаване равнопоставеността на половете е, да разширят партньорството си с гражданското общество, донорите и други участници в международната общност. Докато творците на политиката се очаква да изиграят важна лидерска роля, усилията за борба с неравнопоставеността на половете могат да се разширят с активното съдействие на гражданските и международните организации. Общността на донорите може да допринесе, чрез подкрепа на събирането и анализа на информация, разделена по пол, чрез включване на джендър анализа в своите диалози със създателите на националните политики и чрез споделяне на “добрите практики”, основавайки се на международния опит. Подобно на това обществените групи и местните изследователи могат да допринесат с важна информация и анализ, основаващ се на местните знания, които ще обогатят политическия диалог на правителствата.

Насърчаването на по-широко участие и прозрачност при съставянето на политиките има огромен потенциал, както за постигане на по-висока степен на равнопоставеност на половете, така и за националното развитие като цяло. Откриването на обществено обсъждане и формирането на политики за по-широко участие на женските групи може пряко да даде власт на жените и да подобри въздействието на политиките и програмите. Изводите от изследванията на връзките между по-високото участие на жените в обществения живот и по-ниското ниво на корупцията са интригуващи. Те подсказват, че улесняването на по-широкия обмен на идеи и по-голямата прозрачност при формирането на политиките, и съответно по-широкото женско участие в обществената сфера, може да засили управлението на дадена страна и ефективността от политиката на развитие. Светът не може да отмени тези толкова забележителни резултати.

Съдържание на доклада

Предговор

Въведение

Авторски колектив

Резюме

Равнопоставеност на половете (джендър равенство) по отношение на правата, ресурсите и гласността

Независимо от напредъка, диспропорциите между половете си остават във всички страни

Диспропорциите между двата пола са по-големи сред бедните слоеве

Неравенството на половете пречи на благоденствието и възпрепятства развитието

Защо продължават да съществуват диспропорциите между двата пола

Стратегия в три части за насърчаване на равенството на половете

Предизвикателства на бъдещето

1. Неравнопоставеност на половете в началото на 21 век

Определяне на равнопоставеността

Регионални особености на неравнопоставеността на половете по отношение на правата, ресурсите и гласността

Особености на неравнопоставеността на половете в рамките на отделните региони и страни

Социален пол (джендър) и бедност

2. Неравнопоставеността на половете възпрепятства развитието

Каква е стойността на благосъстоянието

Каква е стойността на производителността и развитието

Каква е стойността на управлението

Защо продължават да съществуват диспропорциите между половете: рамка

Роля на правителствата в насърчаване на равнопоставеността на половете

3. Социални норми, закони и икономически институции

Социалният пол (джендър) в нормите и обичаите

Права и закони

Икономически институции

Институционални промени: какво ни струва това?

4. Власт, инициативи и ресурси в домакинствата (семейната среда)

Какво представлява семейната среда?

Семейната среда възпроизвежда джендър ролите

Управлението на ресурсите и покупателната способност влияят върху семейните добавки

Политическите инициативи и обществените инвестиции влияят на постиженията на двата пола

5. Полезно ли е икономическото развитие за ранопоставеността на половете?

Разрушаване на тромавата схема на джендър разпределение на труда

Укрепване на инициативите за равнопоставено инвестиране в човешки ресурси
Намаляване на дискриминацията чрез конкурентни пазари
Ръст в едно с равнопоставеност на половете: Какво откриват макро проучванията
Води ли развитието до равнопоставеност на половете? Регионален преглед

6. **Прилагане на стратегия в три части за насърчаване на равнопоставеността**
Реформиране на институциите за постигане на равни права и възможности за жените и мъжете
Насърчаване на икономическото развитие за укрепване на инициативите за по-равноправно ползване от ресурсите
Въвеждане на активни мерки за преодоляване на устойчивите диспропорции в управлението на ресурсите и възможността за политическо изразяване
Предизвикателства към бъдещето

Приложения

Приложение 1. Бележки и списък на страните, обхванати във фигурите

Приложение 2. Оценки на основния сравнителен регресионен модел и коефициенти

Приложение 3. Относителни доходи на жените и мъжете, съобразени с разликите в човешкия ресурс

Приложение 4. Емпирични проверки на унитарен семеен модел

Приложение 5. Симулации, отнасящи се до образованието

Референции

SOFIA
A:\WBSummary2.doc
05/14/01 3:38 PM

Забележка: Индикаторът на правата, използван във фиг. 1, 8 и 11 е средна стойност от три индекса на равнопоставеността на половете по отношение на правата, събрани в повече от 100 страни от Humana (1992). Индексите на индивидуалните права засягат равнопоставеността на половете в областта на политическите и юридическите права, социалните и икономическите права и правата на брак и развод. Индексите са съставени, използвайки подобаваща методология за страните, в които тези права са оценявани (по скала от 1 до 4), спрямо правата, определени в различни документи на Обединените Нации, касаещи правата.

Виж Приложение 1 на пълния доклад за списъка на страните, включени в изследванията, обхванати от фиг.1, 2, 3, 4, 7, 8, 9 и 11. Виж Приложение 2 на основния доклад за регресионните резултати, въз основа на които са построени фиг. 3, 8, 9 и 11.

Превел: Ж. Маринова